

Contemporary Iranian Diaspora in Türkiye: Types, Experiences, and Interactions

Fatmeh Karimkhan¹

Received: Oct. 17,2023, Accepted:Apri. 5,2024

DOI: 10.22034/scm.2025.421173.1680

Abstract

Migration is tied to many issues in the theoretical and real field, but there is less of an image of the immigrants themselves describing the migration issue. Likewise, while it is tied to the Far West, there is less talk about migration to neighboring countries, in case of Iran there is much less talk about migration to Turkey, where the acceptance of Iranians is increasing. The present research has tried to describe the most important characteristics of the Iranian diaspora in Turkey by using thematic analysis method. Cultural and economic poverty, trying to stay close to the community of origin while wanting to keep a distance and not get involved with Iran's daily issues, as well as providing an opportunity to rest, to decide on the next destination of immigration for those whose Turkey is not their main destination, but they do not have the possibility to continue living in Iran, the desire for negative and radical moral judgments about the society of origin as well as the Turkish society, along with generally negative moral judgments about the new waves of Iranian immigrants in Turkey, are the most important themes that emerged from the conversation with some members of the Iranian diaspora in Turkey.

Keywords: Migration, Diaspora, Diaspora cultural studies, Turkey, Iranian diaspora in Turkey

Introduction

Diaspora refers to groups of people who share a common cultural, ethnic, or national identity but reside outside their geographical place of origin due to various factors. Global migration trends indicate that over 281 million people—approximately 3.5% of the world's population—live beyond their home country's

---

¹ Free Researcher f.a.karimkhan@gmail.com

borders. While diasporic communities are not identical to immigrant populations, their increasing visibility underscores the broader sociopolitical and economic shifts driving migration. Iran has experienced significant emigration patterns, with Turkey emerging as a growing destination for Iranian migrants. Despite the historical and cultural ties between Iran and Turkey, the Iranian diaspora in Turkey remains an understudied community. This research examines the contemporary Iranian diaspora in Turkey, aiming to understand their experiences, interactions, and sense of identity within both their homeland and host society.

Purpose

This study seeks to explore how members of the Iranian diaspora in Turkey perceive their migration experience, their relationship with Iranian society, and their integration—or lack thereof—into Turkish society. Using thematic analysis, the research investigates key narratives surrounding Iranian migrants, including their motivations for migration, their cultural and economic positioning, and their interactions within Turkish communities. The study aims to bridge the gap in existing scholarship by focusing on a neighboring country, rather than Western migration destinations that dominate Iranian diaspora research.

Methodology

Employing a qualitative approach, the study relies on semi-structured interviews with Iranian migrants across several Turkish cities. The research was conducted through direct engagement with migrants in diverse settings—including homes, cafes, and workplaces—to capture their lived experiences authentically. Data collection followed a thematic analysis framework, categorizing responses into major themes that reflect collective migrant experiences. Interview subjects were selected based on varied backgrounds, including differences in socioeconomic status, occupation, and migration duration, ensuring a comprehensive understanding of Iranian migrants' diverse perspectives.

Findings

The study identifies several themes among Iranian migrants in Turkey:

- **Temporary vs. Permanent Residency:** Many Iranians view Turkey as a transitional space rather than a final migration destination, using their time in Turkey to plan future migrations.

- Cultural Proximity and Alienation: While Turkey shares linguistic, religious, and historical ties with Iran, Iranian migrants experience both familiarity and estrangement, hesitating to fully integrate into Turkish society.
- Economic and Social Status: Iranian migrants perceive Turkey as a low-cost migration option, yet they express concerns about limited professional opportunities and cultural recognition within Turkish society.
- Moral and Social Judgments: Migrants often assess their own community critically, expressing skepticism toward recent waves of Iranian migrants and contrasting their experiences with other diaspora communities in Western countries.

Conclusion

Iranian migrants in Turkey navigate a complex intersection of belonging and detachment, balancing their connections to Iran with their uncertain future in Turkey. The research highlights how Iranian migration patterns challenge traditional diaspora classifications, revealing a fluid, transitional identity shaped by economic pragmatism, geopolitical uncertainty, and cultural negotiation. The Iranian diaspora in Turkey exists in a liminal space—neither fully settled nor entirely displaced—reflecting broader migration trends in the region

Bibliography

- Axel, Brian Keith. 1996. Time and threat: Questioning the production of the diaspora as an object of study. *History and Anthropology* 9.4: 415–443.
- Baudrillard, J. (2004). *In the shadow of the silent majorities* (P. Yazdanju, Trans.). Markaz Publishing. (Original work published 1982). (In Persian)
- Baudrillard, Jean, *La transparence du mal essai sur les phénomènes extrêmes, Galilée, 1990*
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994
- Brubaker, Rogers. 2005. The “diaspora” diaspora. *Ethnic and Racial Studies* 28.1: 1–19.
- Clifford, James. 1994. Diasporas. *Current Anthropology* 9.3: 302–338.
- Cohen, Robin. 1997. *Global Diasporas: An introduction*. Seattle: Univ. of Washington Press.
- Davaei, P. (2015). *The purple tree*. Jahan-e Ketab Institute. In Persian)
- Dehghani Firouzabadi, S. J., & Bahrami, S. (2017). Evaluating the impact of diasporic actions on foreign policy of Islamic Republic of Iran: Case study of Iranian

- diaspora in United States. *Political Science Research Journal*, 12(4), 39-68. (In Persian)
- Derrida, J. (2018). *Cosmopolitanism and forgiveness* (A. H. Eftekharirad, Trans.). Gamo No. (Original work published 2001). (In Persian)
- Dufoix, Stéphane. 2008. *Diasporas*. Translated by William Rodarmor. Berkeley: Univ. of California Press.
- Fakouhi, N., & Ebrahimi, M. (2009). Iranian scientific diaspora and its role in localization of social sciences in Iran. *Iranian Journal of Social Studies*, 3(1). (In Persian)
- Flick, U. (2011). *An introduction to qualitative research* (H. Jalili, Trans.). Ney Publishing. (Original work published 2006). (In Persian)
- Ghasemi Siyani, A. A. (2004). Cultural interactions of Iranian migrants with host societies. *National Studies Journal*, 5(2). [In Persian]
- Harrison, Faye V. 1988. Introduction: An African diaspora perspective for urban anthropology. *Urban Anthropology* 7.2-3: 111-141.
- Hebdige, Dick. *Subculture: the Meaning of Style*. London: Routledge, 1979
- Khazaei, T. (2020). Divergent heterogeneities of Iranian migration and semantic/theoretical limitations of diaspora: Case study of Iranians in France. *Social Sciences Quarterly*, (88), Spring 2020. (In Persian)
- Meskoob, S. (2011). *Days on the path*. Khavaran Publishing. (In Persian)
- Plummer, ken. (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*, London, sage.
- Rahmani, J. (2021). *Migration as a cause of civilizational collapse*. Anthropology and Culture Website. (In Persian)
- Saeidi, S. (2019). Representation of homeland in migrants' mentality with emphasis on Iranian diaspora. *Social Sciences Quarterly*, (87), Winter 2019. (In Persian)
- Saeidi, S. (2020). Representation of homeland in migrants' mentality: A scientific approach to Iranian diaspora. *Social Sciences Quarterly*, 26(78). (In Persian)
- Vertovec, Steven. 1997. Three meanings of "diaspora," exemplified among South Asian religions. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 6.3: 277-299.
- Yelvington, Kevin. 2001. The anthropology of Afro-Latin America and the Caribbean: Diasporic dimensions. *Annual Review of Anthropology* 30:227-260.
- Zokaei, M. S. (2020). Cultural studies, diaspora and cosmopolitanism. *Social Sciences Quarterly*, 27(1), 1-24. (In Persian)
- Zokaei, M. S. (2020). *The art of qualitative research: From problem identification to writing*. Agah Publishing. (In Persian)

سال چهاردهم / بهار ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

دایاسپورای ایرانی معاصر در ترکیه: سنخ‌ها، تجارب و تعاملات

• فاطمه کریمخان^۱

تاریخ دریافت: ۰۲/۷/۲۵، تاریخ تایید: ۰۳/۱/۱۷

DOI: 10.22034/scm.2025.421173.1680

چکیده

مهاجرت، به مسائل فراوانی در حوزه نظری و واقعی گره خورده است، اما کمتر تصویری از توصیف خود مهاجران از مسأله مهاجرت وجود دارد. همین‌طور درحالی‌که اغلب مهاجرت با غرب دور گره خورده، از مهاجرت به کشورهای همسایه بخصوص ترکیه که پذیرش ایرانیان در آن رو به افزایش است، کمتر صحبت به میان آمده. پژوهش حاضر تلاش کرده با استفاده از روش تحلیل مضمونی، مهم‌ترین ویژگی‌های دایاسپورای ایرانی در ترکیه را توصیف کند. فقر فرهنگی و اقتصادی، تلاش برای نزدیک ماندن به جامعه مبدأ در عین میل به حفظ فاصله و درگیر نشدن با مسائل روزمره ایران و همین‌طور فراهم شدن فرصتی برای استراحت، برای تصمیم‌گیری در مورد مقصد بعدی مهاجرت برای کسانی که ترکیه مقصد اصلی آن‌ها نیست اما امکان ادامه زندگی در ایران را هم ندارند، میل به قضاوت‌های اخلاقی منفی و رادیکال در مورد جامعه مبدأ و همین‌طور جامعه ترکیه، در کنار قضاوت‌های اخلاقی عموماً منفی در مورد موج‌های جدید مهاجران ایرانی در ترکیه، مهم‌ترین مضامینی است که از گفت‌وگو با برخی از اعضای دایاسپورای ایرانی در ترکیه استخراج شده است.

کلید واژه: مهاجرت، دایاسپورا، مطالعات فرهنگی دایاسپورا، ترکیه، ایرانیان ترکیه

^۱ پژوهشگر آزاد: f.a.karimkhan@gmail.com

مقدمه

دایاسپورا، گروهی از مردم هستند که در یک ریشه فرهنگی، قومی یا ملی مشترکند اما به دلایلی که می‌تواند بسیار گسترده باشد، در موقعیت جغرافیایی غیر از موقعیت جغرافیایی که به هویت اولیه آن‌ها مربوط است ساکن شده‌اند. داده‌های سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد که بیش از ۳٫۵ درصد از جمعیت جهان، ۲۸۱ میلیون نفر، خارج از مرزهای کشوری که به‌عنوان ملیت اول آن‌ها ثبت شده، زندگی می‌کنند.^۱ علی‌رغم این‌که دایاسپورا با جامعه مهاجر برابری یک‌به‌یک ندارد، اما سیر رشد اعداد مربوط به مهاجرت نشان می‌دهد جمعیت‌های دایاسپوریک در مناطق مختلف جهان، بیش از هر زمان دیگری به چشم می‌آیند. روند سریع تغییرات اقلیمی، جنگ‌ها، تغییر مناسبات سیاسی و مهاجرت‌های اقتصادی و هویتی، از جمله چالش‌هایی است که جمعیت دایاسپورا را روزبه‌روز فربه‌تر می‌کند. مهاجرت و پیوستن به دایاسپورا نه‌تنها در جامعه مبدأ بلکه در جامعه مقصد هم با مقاومت روبه‌رو است، با این‌وجود نگاه‌های تازه‌تر به انسان باعث شده در تفسیر هویت‌های دایاسپوریک هم طیفی از نگاه‌ها به وجود بیاید.

داده‌های دقیقی در مورد این‌که چه درصدی از جمعیت دایاسپورای جهانی شهروندان ایرانی هستند، وجود ندارد. یک آمار رسمی متعلق به سال ۲۰۱۷^۲ ادعا می‌کند که جمعیت مهاجران ایرانی که خارج از مرزهای کشور زندگی می‌کنند، دو میلیون و هفتصد هزار نفر است. در سال ۲۰۲۰، رتبه مهاجرفرستی ایران ۵۴ و رتبه مهاجرپذیری ایران ۲۳ بوده است، رصدخانه مهاجرت ایران در سال ۱۴۰۰ برآورد کرده که مهاجرت ایرانیان در یک بازه زمانی سی‌ساله، دو برابر شده است.^۳

آخرین گزارش دپارتمان اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در سال ۲۰۲۰ و آخرین گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۱۷، مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی ایرانیان را به ترتیب آمریکا، کانادا، آلمان، ترکیه و انگلستان، نام برده‌اند. طبق گزارش رصدخانه مهاجرت ایران بین سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱، امارات، کانادا، آلمان، ترکیه و بریتانیا، پنج کشور اول مقصد مهاجرت ایرانیان بوده‌اند.^۴

^۱ <https://www.unesco.org/en/no-racism-no-discrimination/migration#:~:text=According%20to%20UN%20global%20migration,issue%20on%20the%20international%20agenda.>

^۲ <https://www.macrotrends.net/countries/IRN/iran/net-migration#:~:text=The%20net%20migration%20rate%20for,a%206.78%25%20decline%20from%202019.>

^۳ رصدخانه مهاجرت ایران، سالنامه مهاجرت ایران ۱۴۰۰

^۴ همان

هر دو این آمارها نشان می‌دهد که در سال‌های گذشته ترکیه به یکی از اصلی‌ترین مقاصد مهاجرت ایرانیان تبدیل شده. جمعیت ایرانیان مهاجر به ترکیه در سال ۲۰۲۱، به نسبت سال ۲۰۱۴، رشد پنج برابری را نشان می‌دهد. بنابر اعلام مرکز آمار ترکیه در سال ۲۰۲۱، ۱۵۵ هزار نفر ایرانی در این کشور ساکن شده‌اند.^۱ جمعیت ایرانیان ساکن در ترکیه بین سال‌های ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۱، از جمعیت ایرانیان در اتحادیه اروپا، بریتانیا و استرالیا پیشی گرفته است.^۲

با رشد جمعیت مهاجران طبیعتاً خرده‌فرهنگ دیاسپوریک هم امکان بروز و ظهور پیدا می‌کند. ترکیه همان‌طور که بعداً اشاره خواهد شد، در طول تاریخ مدرنیته ایرانی، یکی از مهم‌ترین مقاصد مهاجرتی ایرانیان بوده است. در حال حاضر، حضور گسترده مهاجران ایرانی در این کشور شکل‌گیری یک دیاسپورای پرجمعیت را باعث شده است که اهمیت مطالعه و شناخت جامعه ایرانیان ترکیه را افزایش می‌دهد. مرز مشترک طولانی ترکیه با ایران، پیوندهای عمیق فرهنگی بین دو کشور و اشتراکات تاریخی دو ملت موضوعاتی است که اغلب در مورد رابطه ترکیه و ایران مورد توجه قرار می‌گیرد، اما بده بستان‌های فرهنگی، زبانی و بخصوص جمعیتی موضوعی است که هم در طول تاریخ و هم در دوران معاصر کمتر به آن پرداخته شده است، به دلیل پیش‌فرض‌هایی که در مورد دیاسپورای ایرانی در ترکیه وجود دارد، کمتر کسی زحمت ارزیابی و شناخت این جمعیت رو به رشد، روایت آن‌ها از زندگی در جایی دیگر، نسبت آن‌ها با جامعه مبدأ و مقصد و چالش‌های زندگی روزمره آن‌ها را به خود داده است.

سؤال اصلی این پژوهش فهم روایت مهاجران به ترکیه از مهاجر بودن در ترکیه است. به دنبال پاسخگویی به این سؤالات هستیم که دیاسپورای ایرانی در ترکیه، خودش، نسبتش با جامعه مبدأ و همین‌طور نسبتش با جامعه مقصد را چگونه توصیف می‌کند و در مورد آینده خود در این جامعه چه ایده‌هایی دارد.

مبانی نظری و مروری بر مطالعات گذشته

دایاسپورا، از ریشه یونانی *dia speiro* ساخته شده که به معنی «دوباره کاشتن» است، شاید این ریشه لغوی، بیشتر از «مهاجرت بزرگ یهودیان از بابل» که لغت دایاسپورا برای اولین بار در مورد آن استفاده شده، بتواند ماهیت دایاسپورا به شکلی که امروز می‌شناسیم را آشکار کند.

¹ <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/immigrant-and-emigrant-populations-country-origin-and-destination>

² <https://iranian.mfa.ir/files/mfairanian/Amar.pdf>

هرچند دایاسپورا با مهاجرت گره خورده و نه تنها در گفت‌وگو از ریشه‌های تاریخی آن، بلکه در گفت‌وگوهای معاصر هم بیشتر به جامعه «مهاجران» اطلاق می‌شود. به نظر می‌رسد آنچه در نهایت وجه دایاسپوریک هویت خوانده می‌شود، احساس عدم تعلق است و نه صرفاً «هویت مهاجر». بر این اساس ممکن است بتوان عنوان دایاسپورا را به جماعت‌هایی که در پی مهاجرت معکوس، دچار احساس عدم تعلق به جامعه مبدأ می‌شوند هم الصاق کرد و احتمالاً می‌توان تعاریف دایاسپورا را به دو دسته کلاسیک و مدرن تقسیم کرد.

به صورت کلاسیک، تنها یهودیان، یونانیان و ارمنی‌ها شامل تعریف دایاسپورا بوده‌اند، از نیمه دوم قرن بیستم و بعد از آن با بروز جهانی‌سازی و شکل‌گیری امواج مختلف مهاجرت و هویت‌های برساخته عبارت دایاسپورا به عنوان یک مفهوم و یک ابزار برای توصیف و تحلیل گروه‌های بیشتری از مهاجران در جوامع مختلف به کار رفته است.

دایاسپورا به خصوص از دهه شصت میلادی به بعد سوژه تحقیقات بسیاری در جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، انسان‌شناسی، مطالعات فرهنگی، برنامه‌ریزی اجتماعی و سایر علوم است که به مسأله هویت می‌پردازند بوده است؛ با این حال به نظر می‌رسد عموم تحقیقاتی که به موضوع دایاسپورا پرداخته‌اند، هویت دایاسپوریک را هویتی قومی، دینی، یا نژادی در نظر گرفته‌اند.

متن مرجم برای ارائه تصویر دقیق در مطالعات دایاسپورا در حوزه مطالعات فرهنگی و انسان‌شناسی وجود ندارد، هریسون (۱۹۸۸)، در مقاله مقدماتی با موضوع ویژه «دایاسپورا» در مجله انسان‌شناسی شهری و یلوینگتون (۲۰۰۱)، در مجله بررسی سالانه انسان‌شناسی، مروری مفهومی در مورد دایاسپورا ارائه می‌کنند که مختص انسان‌شناسی است. کلیفورد (۱۹۹۴)، توضیح و تحلیلی میان‌رشته‌ای از دایاسپورا ارائه داده است، ورتویک (۱۹۹۷) سه معنای مکمل کلیدی آن را مشخص می‌کند. مقاله مروری الکس (۱۹۹۶) از این جهت مهم است که مطالعات دایاسپورا را به مطالعات فرهنگی و مطالعات منطقه‌ای پیوند می‌دهد. متون دیگری که یک نمای کلی از مطالعات دایاسپورا ارائه می‌کنند، دو مطالعه تاریخی و مفهومی گسترده درباره دایاسپورا توسط کوهن (۱۹۹۷) و دوفوکس (۲۰۰۸) هستند. بروبکر (۲۰۰۵) هم پراکندگی باورنکردنی خود این اصطلاح را ردیابی کرده است.

در ایران، محمد سعید ذکایی (۱۳۹۹) با رویکرد مطالعات فرهنگی به تحلیل نسبت دایاسپورا و جهان‌وطنی پرداخته است. طاهره خزایی (۱۳۹۹)، ناهمگونی‌های ناهمگرای مهاجرت ایرانی و محدودیت‌های معنایی و نظری دایاسپورا را در مطالعه موردی ایرانیان مقیم فرانسه بررسی کرده،

سعیده سعیدی (۱۳۹۸)، بازنمایی وطن در میان ذهنیت مهاجران را با تأکید بر دایاسپورای ایرانی بررسی کرده، جلال دهقانی فیروزآبادی و سمیه بحرانی (۱۳۹۶)، با مطالعه موردی دایاسپورای ایرانی مقیم ایالات متحده، تأثیر کنش‌های دایاسپورا بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی را بررسی کرده‌اند. در مجموع مطالعه دایاسپورا و مسائل حول مهاجرت و هویت مهاجران، بخصوص در سال‌های اخیر با افزایش گفتگوی عمومی در مورد مهاجرت رشد قابل ملاحظه‌ای داشته. موضوع قابل توجه در غریب به اتفاق مطالعات دایاسپورا در زبان فارسی این است که این مطالعات عموماً جوامع دیاسپوریک در غرب اروپا و آمریکا را سوژه پژوهش خود قرار می‌دهند، مسأله هویت و تأثیر جوامع دیاسپوریک بر جامعه مبدأ، به خصوص از بعد دیپلماسی عمومی و گاهی از منظر روابط اقتصادی مورد توجه قرار می‌گیرد، اما پژوهش در مورد تجربه زیسته مهاجران از مهاجرت به یک کشور جهان سوم، خاورمیانه‌ای، همسایه و مسلمان کمتر مورد توجه قرار گرفته است و پژوهش حاضر تلاش می‌کند این خلأ را تا حدودی پر کند.

موضع نظری در مطالعات دایاسپورا را می‌توان روی طیفی از که نماینده سه دیدگاه متفاوت به آن است قرار داد. در سایه خوش‌بینی سال‌های اولیه بروز جهانی‌سازی، شبکه و توسعه حمل‌ونقل که منجر به ایجاد سیل‌های مهاجرت، بخصوص مهاجرت نیروهای کار و نخبگان به شمال جهانی است، ایده کلی «جهان‌وطنی» پرسامد شده که می‌توان آن را یکی از خوش‌بینانه‌ترین قرائت‌ها در مورد دایاسپورا در جهان معاصر توصیف کرد.

مشابه مفهوم دایاسپورا، جهان‌وطنی نیز مفهومی با سابقه تاریخی قابل ملاحظه است. دائره‌المعارف بریتانیکا توضیح می‌دهد که عبارت «شهروند جهان» اولین بار توسط رواقیونی از جمله سیسرو به کار رفته است. ایده رواقیون در برابر باور رایج یونانی که معتقد بود هر فردی شهروند یک «شهر» است، ناظر بر برابری مردان همه شهرها با یکدیگر بود. ایده جهان‌وطنی، در برابر ایجاد قراردادهای اجتماعی مانند منع ازدواج مردان با زنان شهرهای دیگر در همین دوره یونان باستان شکل گرفت. در حالی که باور رایج در یونان باستان این بود که انسان‌ها به دو دسته یونانی و بربر تقسیم می‌شوند، رواقیون استدلال می‌کردند که تمام انسان‌ها فارغ از این که به چه جایی تعلق داشته باشند با یکدیگر برابرند و این برابری باید محترم شمرده شود.^۱ به هر حال، در نظریه‌های معاصر در مورد جهان‌وطنی که مورد انتقاد جدی محققان پسااستعماری است، ارتباطات، توسعه حمل‌ونقل، پول، زبان مشترک و از این دست، ابزارهایی برای حرکت

^۱ https://www.britannica.com/topic/cosmopolitanism-philosophy?utm_campaign=b-extension&utm_medium=chrome&utm_source=ebinsights&utm_content=cosmopolitanism

انسان‌ها به سمت تقویت شباهت‌ها هستند. هویت جهان‌وطن می‌تواند به اندازه هویت ملی و منطقه‌ای مشروعیت داشته باشد و جنبش‌های ضد مرز و حمایت از مهاجران، تلاش‌هایی برای پیشرفت جوامع بشری تلقی می‌شوند. متفکرانی مانند لویناس، دریدا (۱۳۹۷) از ایده وجود و پذیرش هویت‌های متعدد در جامعه دفاع می‌کنند و آن را اساس اخلاقی و نه تهدیدی برای ارزش‌های این یا آن هویت توصیف می‌کنند.

تقریباً هم‌زمان با رونق ایده امکان تحقق جهان‌وطنی در دنیای معاصر، ایده‌های رقیب و بدبین به ادغام فرهنگی هم ظهور کرده و به موازات پیشرفت کرده‌اند. این ایده‌ها در شکل رادیکال خود هرگونه ادغام جامعه دیاسپوریک با جامعه میزبان را ممتنع یا اقلماً ناخوشایند می‌دانند و نه تنها از آن استقبال نمی‌کنند بلکه با تأکید بر وجوه تمایز بخش اصرار می‌کنند که نه فقط جوامع دیاسپوریک بلکه تمام اعضای جامعه باید هویت و همبستگی خود را با تکیه بر عناصر هویت‌بخش فرهنگی خودشان حفظ کنند. یکی از نمونه‌های چنین نگاه‌هایی در ایده بودریار (۱۹۹۰) متجلی است: «دوران دگربودگی به سر آمده است؛ ... دگربودگی به امری نادری تبدیل شده ... و شاهد افزایش شبیه‌سازی دیگری هستیم، ما دیگری را مانند یک ماده خام مصرف و تمام کردیم» و این از نظر بودریار، به تروریسم بین‌المللی و همین‌طور نژادپرستی ختم می‌شود. عموم این تمایلات و توصیه‌ها در جهت فاصله‌گذاری با تئوری‌های مطلوبیت اجتماعی و برخی جنبه‌های جامعه‌شناسیک تئوری‌های دل‌بستگی در روان‌شناسی توجیه می‌شوند و در بستر نظریات فاشیستی، ملی‌گرایانه، نژادپرستانه و قوم‌گرایانه قرار می‌گیرند. بومی‌گرایان، راست‌گرایی آلترناتیو^۱ و حتی برخی از متفکرانی که خود را در ردیف جهان‌سوم‌گرایان قرار می‌دهند، نه تنها معتقد به برتری فرهنگی-ذاتی یک گروه بر گروه‌های دیگر، بر اساس سابقه سکوت در یک محل یا سایر ویژگی‌های فرهنگی هستند، بلکه هر نوع ادغام گروه‌های فرهنگی در یکدیگر را موجب از دست رفتن خلوص و نامبارک‌آرزیابی می‌کنند.

حاصل سنتز این دو ایده، دسته دیگری از نظریاتی است که بیشتر از هر دو گروه دیگر بر مشاهدات متأخر در مورد دایاسپورا تکیه دارند و استدلال می‌کند که گروه‌ها می‌توانند در موقعیت‌های مختلف بخش‌های متفاوتی از عناصر هویتی خود را برجسته کنند و الزاماً ناچار نیستند برخی از عناصر هویتی را به نفع برخی دیگر انکار یا حذف کنند. این نظریات را می‌توان ذیل عنوان «فضای سوم‌گرایی» جمع‌آوری کرد که واضع و شارح آن هومی‌بابا (۱۹۹۴) است.

¹ Alt-right

فضای سوم تلفیقی از فضای مبدأ و مقصد مهاجران است که در آن درجه‌ای از آزادی برای انتخاب جنبه‌های هویتی پیش از تطبیق کامل با فرهنگ جدید یا بازگشت کامل به فرهنگ قبلی وجود دارد. فضای سوم، نه این و نه آن، هم این و هم آن است. در این فضا است که سوژه از آزادی‌هایی برای انتخاب و تطبیق خود با موقعیت تازه برخوردار می‌شود و پازلی از قطعات مختلف هویتی را برای خود انتخاب می‌کند. بازآفرینی مفهوم بریکولاژ هبداچ (۱۹۷۹) ناظر بر ساختن هویت‌های جدید با اهداف فایده‌گرایانه برای چانه‌زنی بر سر هویت شخصی و اجتماعی هم می‌تواند چارچوب دیگری برای توصیف وضعیت هویت دیاسپوریک باشد.

دایاسپورای ایرانی در ترکیه، از این نظر که فاصله جغرافیایی آن با جامعه مبدأ اندک است، برخی همبستگی‌های زبانی در بین برخی از اعضای آن با جامعه مبدأ وجود دارد و همین‌طور همبستگی‌های دینی آن با جامعه مبدأ قابل نادیده گرفته شدن نیست، می‌تواند نمونه‌ای قابل بررسی از نظر انطباق این نظریات با واقعیت خود باشد؛ به نظر می‌رسد تمام آن چیزی که می‌تواند باعث اشتراک در نظر گرفته شود، می‌تواند باعث اختلاف‌ها و غریبه‌سازی‌های شدیدی هم باشد، اما هم‌زمان و علی‌رغم احساس خویشی و غریبگی که اعضای دو فرهنگ در میان فرهنگ دیگر ممکن است با آن روبه‌رو شوند، این مسأله که مهاجران به ترکیه زندگی در این کشور را انتخاب کرده‌اند، قابل‌انکار نیست و این که مکانیسم‌های تطابقی که برای این زندگی انتخاب می‌کنند به کدام یکی از نظریات موجود در تحلیل زیست دیاسپوریک نزدیک است می‌تواند محل بحث باشد.

روش پژوهش

برای دستیابی به تصویری از آنچه دایاسپورای ایرانی در استانبول را ساخته است، همین‌طور نگاهی به گوناگونی دلایل مهاجرت و اقامت ایرانیان در ترکیه، از روش تحلیل مضمونی استفاده شده است.

مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند با تعداد اندکی از مهاجران که هرکدام خود را متعلق به یک دسته خاص و جدا از «اکثریت مهاجران» توصیف می‌کردند و در طول یک بازه زمانی چندماهه انجام شده. مصاحبه‌های مربوط به شهر استانبول، حضوری و مصاحبه با ساکنان سایر شهرها به‌صورت آنلاین و در مکان‌های متفاوتی از جمله بار، کافه، رستوران و منزل مصاحبه‌شوندگان، در ساعت‌های مختلف روز و شب انجام و در نهایت برای رسیدن به تصویری که نمونه از خود ارائه می‌دهد از روش تحلیل مضمونی استفاده شده است.

مهم‌ترین موضوعات مورد پرسش در مصاحبه‌ها، چگونگی مهاجرت، اطلاعات روشن‌کننده خاستگاه فرهنگی و طبقاتی مهاجر، تعامل با جامعه مبدأ و مقصد، روابط همسایگی، روابط با سایر اعضای دایاسپورای ایرانی ساکن در شهر محل سکونت، سابقه سکونت در جامعه میزبان، تجربه و درک و دریافت مهاجر از جامعه میزان و فهم او از نگاه جامعه میزبان به خودش و همین‌طور برنامه‌ریزی‌ها برای آینده، نوع بازنمایی گذشته منجر به تصمیم‌گیری در مورد مهاجرت و میزان انطباق تجربه مهاجرت با آنچه پیش از آن انتظارش می‌رفت بوده است.

مصاحبه‌ها به صورت کامل ضبط، پیاده و کدگذاری شده؛ برخی از کدها از اظهارات و عبارات مورد استفاده توسط مصاحبه‌شوندگان برخی دیگر توسط محقق ضرب شده و تعداد قابل‌ملاحظه‌ای از کدها در یکدیگر ادغام شده تا تعداد محدودی کد قابل ارجاع و گویا در مورد وضعیت دایاسپورای ایرانی در ترکیه حاصل شود.

در ارائه گزارش تلاش شده تا کدهای استخراج‌شده با گزاره‌هایی از اظهارات مصاحبه‌شوندگان، تدقیق و روشن شود، روشی که پالامر (۲۰۰۱) آن را اثبات از طریق ارائه مثال نامیده است، کمک می‌کند تا دلیل انتخاب تم‌ها، از دل مصاحبه‌ها روشن شود.

نمونه‌گیری

با در نظر گرفتن اقامت طولانی محقق در ترکیه، در بازه‌های زمانی مختلف در زمستان سال ۱۳۹۵ و همین‌طور بین فروردین تا خرداد ۱۳۹۷ و بین فروردین تا خرداد ۱۴۰۲، محقق تلاش کرده بر اساس شناخت پیشینی از دایاسپورای ایرانی در ترکیه، نمونه‌گیری نظری با انتخاب گروهی کوچک و معرف از جماعت‌های مختلف ایرانیان ساکن در شهرهای مهاجرپذیر ترکیه را برای انجام مصاحبه متقاعد کند. مهم‌ترین حساسیت برای انتخاب نمونه در این پژوهش، تنوع افراد شرکت‌کننده در تحقیق از نظر خاستگاه طبقاتی و سرمایه فرهنگی آن‌ها در جامعه مبدأ و جامعه میزبان بود. مصاحبه‌ها در یک دوره زمانی دوماهه انجام شده و در برخی موارد، بعد از انجام مصاحبه مکالمات دیگری برای پرکردن برخی جاهای خالی در اطلاعات دریافت شده انجام شده. بازه سنی اعضای نمونه بین ۳۰ تا ۶۵ سال است، تحصیلات بین دیپلم تا دکتری متغیر است، مدت‌زمان اقامت اعضای نمونه در شهرهای مختلف ترکیه بین هشت ماه تا کمتر از یک دهه متغیر است. مصاحبه‌شوندگان پیش از مصاحبه از شرکت در یک تحقیق دانشگاهی آگاه بودند. هفت نفر از شرکت‌کنندگان در پژوهش زن، شش نفر مرد و یک نفر غیرباینری است. از مجموع چهارده شرکت‌کننده، پنج نفر مجرد، پنج نفر متأهل و چهار نفر در رابطه بدون ازدواج هستند.

ردیف	نام	سن	جنس	وضعیت تأهل	تحصیلات	شغل	سابقه سکونت در استانبول	محل اقامت و مصاحبه
۱	دانیال	۳۹	مرد	مجرد	دیپلم	راهنمای تور/دلالت	کمتر از ده سال	استانبول/ استانبول
۲	رضا	۶۵	مرد	متأهل	کارشناسی ارشد	بازنشسته/ تاجر	کمتر از ده سال	ازمیر/ استانبول
۳	مهرداد	۵۲	مرد	در رابطه بدون ازدواج	کارشناسی	رستوران‌دار	کمتر از ده سال	استانبول/ استانبول
۴	بهاره	۴۲	زن	متأهل	دیپلم	خانه‌دار	کمتر از پنج سال	استانبول/ استانبول
۵	شهرزاد	۳۰	زن	در رابطه بدون ازدواج	دانشجوی انصرافی کارشناسی	طراح گرافیک نرم‌افزار	کمتر از پنج سال	بودروم/ استانبول
۶	سارا	۳۲	زن	در رابطه بدون ازدواج	دانشجوی انصرافی کارشناسی	راهنمای معاملات ملکی	کمتر از پنج سال	ازمیر- استانبول/ استانبول
۷	علی	۳۱	غیرباینر ی	در رابطه بدون ازدواج	کاردانی	معلم زبان	کمتر از دو سال	استانبول/ استانبول
۸	مهدی	۴۱	مرد	متأهل	کارشناسی ارشد	روانکاو	کمتر از دو سال	استانبول/ استانبول
۹	سینا	۳۹	مرد	مجرد	کارشناسی ارشد	دانشجو	کمتر از دو سال	آنکارا/ آنکارا
۱۰	لیلا	۵۴	زن	مجرد	دکتری	معلم زبان	کمتر از دو سال	ازمیر/ ازمیر
۱۱	لونا	۳۴	زن	مجرد	کارشناسی ارشد	معلم زبان	کمتر از دو سال	ازمیر/ ازمیر
۱۲	مریم	۶۵	زن	متأهل	دیپلم	خانه‌دار	کمتر از دو سال	ازمیر/ ازمیر
۱۳	زهرا	۳۹	زن	مجرد	کارشناسی ارشد	معلم زبان	کمتر از پنج سال	ازمیر/ ازمیر
۱۴	محمد	۴۸	مرد	متأهل	دیپلم	کارگر خیاطی	کمتر از پنج سال	وان/ وان

نمودار ۱. مشخصات جمعیتی نمونه پژوهش

یافته‌ها

دایاسپورای ایرانی در شهرهای مهاجرپذیر ترکیه محل استقرار مشخصی به‌عنوان محله ایرانی‌ها ندارد. در شهر استانبول برخی بارها، کافه‌ها، رستوران‌های ایرانی و برخی مراکز فرهنگی وابسته به نهادهای مشخص و نامشخص دولتی ایران محل تجمع و ملاقات برخی از اعضای جامعه ایرانیان ساکن شهر است. به‌طور سنتی محله فاتح، که از محلات بازاری، شیعه‌نشین و از نظر اقتصادی کمتر برخوردار است، محل رفت‌وآمد ایرانیانی است که برای مدت طولانی در استانبول ساکن بوده‌اند اما در بیشتر محلات شهر استانبول می‌توان با ایرانی‌هایی که در این شهر اقامت دارند ملاقات کرد.

در شهر ازمیر، عموماً مناطق تازه‌ساز و مجتمع‌های مسکونی متعلق به انبوه‌سازان، محل زندگی و اقامت دایاسپورای ایرانی است. در شهر آنکارا، برخی محلات دیپلمات نشین و همین‌طور محلات نزدیک به دانشگاه‌های بزرگ شهر محل رفت‌وآمد دو گروه کارمندان سیاسی دولت‌های خارجی از جمله شهروندان ایران و همین‌طور دانشجویان ایرانی مقیم است. در شهر وان، علاوه بر یک محله شیعه‌نشین نزدیک بازار اصلی، عموم ایرانیان ساکن، در مناطق کارگرنشین و در خانه‌های تیمی یا در خانه‌هایی که کارفرما برای آن‌ها فراهم می‌کند به همراه کارگران خارجی دیگر زندگی می‌کنند.

گوناگونی‌های دایاسپورای ایرانی در ترکیه

بر اساس مصاحبه‌های انجام شده در دایاسپورای ایرانی در استانبول به نظر می‌رسد می‌توان چند سنخ عمده مهاجران به استانبول را شناسایی کرد، مهاجران موقتی و کسانی که قصد دارند از ترکیه به مقصد دیگری بروند، این گروه عموماً متخصص و جوان هستند، به زندگی در ترکیه به‌عنوان یک تجربه در کنار تجربه‌های دیگر نگاه می‌کنند و از برقراری ارتباط با جامعه میزبان و همین‌طور جمعیت دایاسپوریک خودداری ندارند. گروه دیگر، مهاجرانی هستند که ترکیه را به‌عنوان مقصد خود انتخاب کرده‌اند، این گروه یا امیدی برای خارج شدن از ترکیه و رفتن به‌جایی دیگر ندارند، یا به دلیل شرایط سنی و باورها و اعتقادات خود ترجیح می‌دهند که در ترکیه به‌عنوان یک مقصد نهایی به زندگی ادامه دهند.

مهاجران به ترکیه را می‌توان از نظر اشتغال حرفه‌ای هم به چند گروه تقسیم کرد، گروهی از مهاجران مشاغل خود را از ایران به جامعه دوم می‌آورند و درحالی‌که عمده درآمد خود را از ایران دارند، تنها در یک جغرافیای دیگر زندگی می‌کنند. گروهی از مهاجران، به مشاغل موقت،

واسطه‌گری و شغل‌های پروژه‌های نظیر کار در حوزه فناوری‌های اطلاعات و شبکه اشتغال دارند. گروه سوم سرمایه‌گذاران، کارآفرینان و تاجران هستند که در جامعه مقصد درآمد خلق می‌کنند و بخشی از آن را در ایران و بخش دیگری را در ترکیه هزینه می‌کنند. از نظر فرهنگی، می‌توان مهاجران ایرانی در ترکیه را به سه گروه تقسیم کرد، گروهی که فضای فرهنگی ترکیه را به‌عنوان فضای کاملاً آزاد درک می‌کند و تمایل به یکی شدن با آن دارند، گروهی که فضای فرهنگی ترکیه را بسته و عقب‌افتاده توصیف می‌کنند و تمایل دارند که از آن فاصله بگیرند و گروه دیگر، مهاجرانی که بین فضای فرهنگی ترکیه و فضای فرهنگی ایران فاصله قابل‌ملاحظه‌ای نمی‌بینند و علت ترجیح ترکیه به‌عنوان مقصد را در همین نزدیکی فرهنگی به ایران توصیف می‌کنند.

درک مهاجران از مهاجرت به ترکیه

مهم‌ترین مضامین که مصاحبه‌شوندگان در مورد مهاجرت به ترکیه از آن استفاده می‌کنند ترکیبی از انکار مهاجرت و انکار انتخاب قطعی است، به این معنی که اغلب مهاجران به ترکیه، با اشاره به ریشه‌های فرهنگی مشابه دو جامعه ایران و ترکیه، همین‌طور جغرافیای خاورمیانه‌ای و مشابهت‌های سیاسی دو جامعه، ترکیه را «خارج توصیف نمی‌کنند». در کنار این مسأله و شاید در زیر سایه آن، اغلب اعضای نمونه این پژوهش با تأکید بر این‌که ترکیه «انتخاب» آن‌ها نبوده است، از ترکیه به‌عنوان یک «مقصد موقتی» یاد می‌کنند، آن را به‌عنوان یک اقامتگاه سر راهی و فرصتی برای تصمیم‌گیری در مورد مقصد نهایی معرفی می‌کنند. مضمون دیگری که در گفت‌وگو با مهاجران به ترکیه به‌خوبی قابل‌شناسایی است، تفاوت‌گذاری بین سرمایه فرهنگی و اجتماعی مهاجران به ترکیه، با مهاجران به سایر کشورهای جهان از جمله کشورهای اروپایی و آمریکایی است. «ترکیه به‌عنوان مقصد ارزان مهاجرتی» یکی از مضامین اصلی است که در توصیف چگونگی شکل‌گیری و ارزیابی دایاسپورای ایرانی در این کشور از آن استفاده می‌شود. همچنین بدبینی به سایر مهاجران، به‌خصوص مهاجرانی که از عمر مهاجرت آن‌ها زمان کمتری گذشته است در دایاسپورای ایرانی ساکن ترکیه رایج است. برای کسانی که قصد عبور از ترکیه به مقصد بعدی را ندارند، ترکیه به دلایل جغرافیایی و همین‌طور فرهنگی، جذابیت‌هایی دارد و باعث می‌شود نگرانی‌های دیگر از قبیل مسأله تورم و ناآرامی‌های سیاسی در درجه دوم اهمیت قرار بگیرد و در مقابل نزدیک و در دسترس بودن، انکار و به فراموشی سپرده شود.

گریز و بی‌قراری

در حالی که ملاقات با مهاجران غیرقانونی ایرانی در کشورهایمانند آمریکا، کانادا و یا المان که از مقاصد اصلی مهاجران ایرانی هستند اما هم‌زمان فاصله قابل‌ملاحظه‌ای از ایران دارند، تقریباً غیرممکن است، ملاقات با کسانی که غیرقانونی از ایران به ترکیه رسیده‌اند تا فکری برای برنامه بعدی خود بکنند، اصلاً نامحتمل نیست. حضور مهاجران غیرقانونی ایرانی در دایاسپورای ایرانی در ترکیه، بخشی از پازل تصویر بزرگتری است که ترکیه را در برابر ایران به یک «پناهگاه موقتی» تبدیل می‌کند. ایرانیان مقیم دایاسپورای ترکیه اغلب در توضیح ماجرای مهاجرت خود از واژه «فرار» استفاده می‌کنند و هم‌زمان نگران پا گرفتن در ترکیه به‌عنوان «مقصد نهایی» هستند. اوضاع اقتصادی، سیاسی و فرهنگی ترکیه باعث می‌شود فشار ناشی از موقعیت «در استانگی» و احساس در برابر فاجعه بودن، در کنار میل به پیدا کردن مقصدی دیگر در جایی که امنیت آن تضمین‌شده باشد، همچنان روی دوش برخی از اعضا سنگینی کند.

اغلب کسانی که خود را در حال حاضر متعلق به جامعه ایرانیان ساکن ترکیه توصیف می‌کنند، بدون در نظر گرفتن این‌که زندگی در ترکیه را انتخاب کرده باشند یا این زندگی برای آن‌ها پیش آمده باشد، میل دارند ترکیه را به‌عنوان یک مقصد موقت توصیف کنند که در آن از درگیری‌های روزانه زندگی در ایران آسوده شده‌اند تا برای زندگی آینده «تصمیم‌گیری» کنند و این تصمیم‌گیری اغلب شامل در نظر گرفتن مهاجرت دوم از ترکیه به یک مقصد اثبات‌تر است. به نظر می‌رسد اغلب کسانی که در دایاسپورای ایرانی ترکیه عضوند، هم از طرف جامعه مبدأ (ایران)، هم از طرف جامعه مقصد (جامعه دیاسپوریک ایرانی در ترکیه و سایر نقاط دنیا) در مورد زندگی در ترکیه در فشار هنجاری قرار دارند. شرایط اقتصادی سیاسی ترکیه، در کنار فرهنگ خاورمیانه‌ای و جمع‌گرایی که در بسیاری جاها با آرزواندیشی‌های مهاجران مطابقت ندارد، باعث می‌شود میل به درک زندگی در ترکیه به‌عنوان یک زندگی موقتی بیشتر باشد. حتی کسانی که برای اقامت در ترکیه آپارتمان می‌خرند هم بیشتر به دنبال استفاده از مزایای پاسپورت ترکیه برای رفتن به کشور سوم هستند. مقاومت در برابر آموزش زبان ترکی و ادغام با جامعه مقصد، یکی از نشانه‌های تلاش برای عدم تعلق به جامعه ترکیه به‌عنوان مقصد دائمی است.

اصرار به برتری فرهنگی «سفیدپوستان اروپایی» در نسبت با «کله سیاه‌های خاورمیانه‌ای»، تنها یک شکل از برخورد با فرهنگ جدید است که ممکن است در نگاه اول ناشی از سیطره اندیشه‌های استعماری و «خاورمیانه در برابر غرب» در نظر گرفته شود، اما به‌طور ضمنی شامل

درک فرهنگی ایران به‌عنوان هویت فرهنگی برتر نسبت به هویت فرهنگی ترکیه توسط اعضای دایاسپورای ایرانی ترکیه هم هست. هرچند همان‌طور که در جوامع دیاسپوریک مرسوم است، گروهی از مهاجران که مهاجرت آن‌ها ناشی از تروماهای زندگی اجتماعی در جامعه مبدأ است، تمایل دارند تمام عناصر هویتی خود از جامعه مبدأ را انکار کنند^۱، اما به نظر می‌رسد این میل، به‌طور خاص نه در برابر جامعه ترکیه، بلکه صرفاً در برابر جامعه اروپای غربی و آمریکایی موضوعیت پیدا می‌کند.

آرامش اما نه دور از خانه

شاخص نزدیکی جغرافیایی، فرهنگی و سیاسی ترکیه با ایران، علاوه بر این که باعث شده ترکیه برای مهاجران ایرانی مقصدی در دسترس در نظر گرفته شود، حسی از آرامش و در خانه بودن را هم برای گروهی از اعضای دایاسپورای ایرانی ساکن در آن به همراه دارد. برخی این وضعیت را با عبارت «خارج نزدیک» توصیف می‌کنند.

تأکید بر تشابه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ترکیه و ایران، در خودش حسی از انکار مهاجرت و همین‌طور انکار خارج شدن از فضای فرهنگی ایران دارد. این عبارت که «خودم را بیرون از خانه احساس نمی‌کنم» در گفت‌وگوها با ایرانیان مقیم ترکیه بسیار شنیده می‌شود. بخصوص شهروندانی که زبان اول آن‌ها ترکی است در ترکیه کمتر احساس بیگانه بودن گزارش می‌کنند.

شاید از این منظر بتوان بخشی از درک نظریه‌پردازان جهان‌وطنی از مهاجرت در دوران مدرن را صادق دانست. مصاحبه‌شوندگان، با ارجاع به دسترسی آسان به حمل‌ونقل و امکان جابه‌جایی ارزان بین ایران و ترکیه، دسترسی به رسانه‌ها و سایر کالاهای فرهنگی فارسی‌زبان، امکان تعامل با مهاجران دیگری که از ایران به ترکیه آمده‌اند و همین‌طور بر مبنای اشتراکات زبانی، فرهنگی و دینی، موقعیت و هویت خود را به‌عنوان «مهاجر به ترکیه» انکار می‌کنند. به نظر می‌رسد این وضعیت نمی‌تواند در مورد کسانی که به جوامع دورتر با اشتراکات فرهنگی و تاریخی کمتر مهاجرت می‌کنند، صادق باشد. از این نظر دایاسپورای ایرانی در ترکیه، می‌تواند منحصر به فرد باشد چرا که اعضای آن از این جهت که در ذیل یک قانون و عرف اجتماعی دیگر زندگی می‌کنند، طبعاً مهاجر شناخته می‌شوند اما از آن جهت که در یک فضای فرهنگی و جغرافیایی نزدیک به جامعه مبدأ زندگی می‌کنند، مهاجرت خود را انکار می‌کنند.

¹ https://qjss.atu.ac.ir/article_11145_e43d766f05227d452288707d8d9a8122.pdf

میان‌مایگی فرهنگی و اقتصادی

رسیدن به ترکیه به‌عنوان مهاجر اقتصادی، برنامه‌ای سریع، در دسترس و نه‌چندان پرخرج است، همین‌طور با سرمایه‌گذاری مبلغی ناچیز می‌توان از مزایای خرید خانه در ترکیه و اقامت سه‌ساله بهره‌مند شد. علی‌رغم وضعیت تورمی اقتصاد ترکیه^۱، ارزش پول ترکیه همچنان از ارزش پول ایران بیشتر است بنابراین مهاجرت اقتصادی به این کشور رواج قابل‌ملاحظه‌ای دارد. با این‌وجود مهاجرت اقتصادی عموماً شامل گروه‌های متخصصان که می‌توانند امکانات بیشتری برای انتخاب مقصد مهاجرت داشته باشند نمی‌شود؛ از نظر بخشی از اعضای این جامعه، دایاسپورای ایرانی در ترکیه فقیر و در مقایسه با دایاسپورای ایرانی در اروپای غربی و آمریکا از نظر فرهنگی در سطح پایین‌تری قرار دارد. مصاحبه‌شوندگان در این مورد با صراحت قابل‌ملاحظه‌ای صحبت می‌کنند.

نگرانی از باب سرمایه فرهنگی و اقتصادی مهاجران ایرانی در ترکیه، جو غالب بر روابط درون دایاسپورای ایرانی در ترکیه است. به نظر می‌رسد بخش مهمی از انگیزه مهاجرت به‌طور کلی و در پی آن انگیزه مهاجرت به ترکیه، در غالب «میل به گم‌شدن» قابل‌صورت‌بندی است و از این‌رو، اتهاماتی که اعضای جامعه ایرانیان ساکن ترکیه به یک «دیگری فرضی» وارد می‌کنند، ناشی از نگرانی آن‌ها از پیدا شدن، در تیررس قرار گرفتن و از دست دادن موقعیت خود که شامل امکانات اقتصادی و فرهنگی در جامعه میزبان است، می‌شود.

ترکیه در شمار کشورهای ثروتمند جهان نیست و این مسأله بر جامعه دایاسپوریک آن هم سایه انداخته و نه‌تنها به مهاجرت افراد با سرمایه پایین‌تر به این کشور دامن زده بلکه تصویر مهاجران ساکن این کشور از یکدیگر را هم شکل داده است. اوضاع نابسامان اقتصادی و سیاسی ترکیه در دهه‌های گذشته باعث شده که این کشور به‌غیر از دوره‌های محدودی، همواره در شمار کشورهای مهاجرفرست باشد^۲. یک گزارش رسمی در مورد روابط بین‌اتحادیه اروپا و ترکیه در سال ۲۰۱۸^۳ نشان می‌دهد ترکیه را باید در شمار کشورهای صادرکننده مهاجر متخصص دسته‌بندی کرد بنابراین تعجبی ندارد اگر ترکیه در جذب مهاجران متخصص کارنامه قابل‌ملاحظه‌ای نداشته باشد. هم‌زمان، ارزش سه برابری لیر ترکیه در برابر ریال ایران، و فور مشاغل یدی و بدون نیاز به تخصص و اقتصاد غیررسمی که بیش از ۳۰ درصد کل تولید

^۱ <https://tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi>

^۲ <https://www.macrotrends.net/countries/TUR/turkey/immigration-statistics>

^۳ <file:///C:/Users/User/Downloads/FEUTURE+Online+Paper+No.+21+Highly+Skilled+Migration+between+the+EU+and+Turkey.+Drivers+and+Scenarios.pdf>

ناخالص داخلی ترکیه را تشکیل می‌دهد^۱، در دسترس بودن، عدم نیاز به ویزا و نزدیکی زبانی بخش‌هایی از مردم ایران با ترکیه، باعث شده این کشور برای افرادی با سرمایه اقتصادی کمتر، مقصدی در دسترس برای تجربه نوع متفاوتی از زندگی باشد. اختلاف ساعت کم، به ادامه اشتغال به برخی مشاغل مانند تدریس آنلاین در جامعه مقصد کمک می‌کند. زاغه‌های کارگرنشین در شهرهای کوچک و بزرگ ترکیه، محل تجمع پناهندگان سوری، افغانی و ایرانی است و تجربه زیسته مهاجران ایرانی در ترکیه نشان می‌دهد که ایده دست زدن به مشاغل غیرقانونی، به همان اندازه اشتغال به مشاغل غیررسمی مانند دلالی ملک و راهنمایی گردشگران مطرح است.

بحث و نتیجه‌گیری

سه گونه مختلف نظریات در توضیح زیست جوامع دیاسپوریک، به‌طور خاص در مطالعه دیاسپورای ایرانی در ترکیه، هرکدام از جهتی صادق و از جهتی ناوارد است. در نمونه دیاسپورای ایرانی در سرتاسر جهان و به‌تبع آن در نمونه دیاسپورای ایرانی در ترکیه، می‌توان ملاحظه کرد که تمام این نظریات بر بخش‌هایی از جامعه منطبق و بر بخشی‌هایی از آن غیرمنطبق است.

جامعه ایرانیان مقیم استانبول را می‌توان به «با هدف/ بی‌هدف»، «متخصص/ غیرمتخصص»، «مربوط به ایران/ جدانشده از ایران»، «مستقر دائم/ مستقر موقت» و «در آرزوی نزدیک شدن به/ دور شدن از ایران» توصیف کرد. امواج مهاجرت به استانبول هم به‌غیراز موج مهاجرت در دوران صفویه و مهاجرت در دوره مبارزات و بعد از شکست مشروطه تا حدودی زیادی می‌تواند منطبق بر الگوی برون‌کوچی ایرانیان به چند موج پیش از انقلاب، در آستانه و بعد از انقلاب، مهاجرت در جریان جنگ، مهاجرت در جریان حوادث سال ۸۸، مهاجرت در جریان حوادث سال ۹۸ و مهاجرت اخیر بعد از ۱۴۰۰ باشد. انگیزه‌های مهاجرت به ترکیه هم چندان غیرآشنا و غیرمنطبق با انگیزه‌های مهاجرتی نیستند. مهاجرت دلایل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دارد، در شمار دلایل اقتصادی می‌توان امید به پیدا کردن کار بهتر، کمک به دور زدن تحریم‌ها و برقراری رابطه تجاری با یک کشور همسایه را نوشت. در شمار دلایل سیاسی،

¹ <https://www.worldeconomics.com/National-Statistics/Informal-Economy/Turkey.aspx#:~:text=An%20informal%20economy%20informal%20sector,billion%20at%20GDP%20PPP%20levels.>

به‌غیراز نمونه‌های آشنای مهاجرت به دلیل فعالیت‌های سیاسی داخل کشور، عضویت در گروه‌های سیاسی مبتنی بر نژاد، به‌طور خاص پان‌ترکسیم جدایی‌طلب، می‌تواند به نسبت سایر جوامع دیاسپوریک از شمار بیشتری برخوردار باشد. اما شاید متنوع‌ترین دلایل مهاجرت به ترکیه را بتوان در گروه دلایل اجتماعی ملاحظه کرد که اغلب با نیت اعلام پناهندگی به این کشور وارد می‌شود، در جامعه دگرباشان، کسانی که در سنین پایین‌تر تصمیم به خروج از کشور می‌گیرند معمولاً ترکیه را به‌عنوان مقصد انتخاب می‌کنند، کسانی که برای مدت طولانی‌تری با گرایش یا هویت جنسی غیر منطبق و اقلیت زندگی کرده‌اند معمولاً جوامع دورتر را برای مهاجرت انتخاب می‌کنند.

به نظر می‌رسد دایاسپورای ایرانی مقیم ترکیه تمایل چندانی به شرکت در فعالیت‌های فرهنگی که جامعه مبدأ در مرکز آن باشد، ندارد. علت را می‌توان روی طیفی از تمایل به فاصله‌گذاری بین خود و جامعه مبدأ تا نگرانی از بروز حساسیت در جامعه مقصد طبقه‌بندی کرد. نزدیکی به محیط فرهنگی ایران، فاصله کم فرهنگی دو جامعه مسلمان از یکدیگر و کمتر بودن احساس غریبگی و دور از وطن بودن هم به دلیل وجود امکان رفت‌وآمد ارزان و هم به دلیل حضور پرتعداد ایرانیان در جامعه دوم با عنوان مسافر و مهاجر می‌تواند دلیل این رفتار باشد. وجود پست، امکان جابه‌جایی کالا بین ایران و ترکیه در زمان کم و با حجم قابل‌ملاحظه، دسترسی راحت به تلویزیون، فیلم‌ها و سایر محصولات فرهنگی ایران حتی در حد روزنامه‌ها و مجلات، فراوانی کالای ایرانی از جمله ادویه و مواد پایه آشپزی ایرانی، وجود فضاهای نزدیک به معماری شهرهای ایران، وجود امکان تبادل مالی راحت و ارزان‌قیمت با ایران، آشنایی بخش قابل‌ملاحظه‌ای از مردم ایران به زبان ترکی و احساس وجود پیوندهای نژادی و فرهنگی با جامعه مقصد، باعث شده همان‌طور که بسیار از مصاحبه‌شوندگان تأکید کرده‌اند «ترکیه آن‌قدرها خارج به حساب نیاید».

با این‌وجود تجربه زیسته کسانی که با آن‌ها مصاحبه شده و همین‌طور مشاهده مشارکتی نویسنده نشان می‌دهد ترکیه چنان‌که عده‌ای مایلند آن را تصویر کنند شبیه وطن/خانه نیست. تجربه زیست مسلمانان شیعه در جامعه سنی مذهب استانبول کمیاب است. شیعیان استانبول عموماً خودشان را «علوی» معرفی می‌کنند و با اسلام سیاسی ایرانی فاصله‌ای قابل‌ملاحظه دارند. شاید زندگی به‌عنوان مهاجر و لاییک از زندگی به‌عنوان مهاجر و دین‌دار در ترکیه راحت‌تر باشد و این به دلیل پذیرش بیشتر انسان لاییک نسبت به یک لاییک دیگر، در برابر

انسان معتقد نسبت به یک انسان معتقد دیگر است. همان نگاه از بالا به پایینی که در جامعه ایرانی و دایاسپورای ایرانی نسبت به «ترک بودن» وجود دارد، در جامعه ترکیه، نسبت به «ایرانی/افغان/سوری» بودن وجود دارد. حتی در جمع‌های جوانانه که انتظار می‌رود نسبت به ارتباط با دیگری بازتر باشند این احساس/تمایل به فاصله به‌خوبی مشهود است.

جامعه ایرانیان مقیم ترکیه به‌طور کلی «فقیر» است، این فقر هم مالی، هم شامل تجربه زیسته است و هم شامل تعداد متخصصان. اغلب مهاجران به ترکیه برای سال‌های طولانی در مشاغل موقتی مانند تجارت چمدانی با ایران، تدریس زبان انگلیسی، راهنمایی تور، مشاور املاک و مانند آن می‌مانند، شغل‌هایی مانند باریستا یا کار کردن به‌عنوان پیشخدمت معمولاً فقط در کافه‌های ایرانی نصیب آن‌ها می‌شود. گروه‌های متخصصان معمولاً یا شغل خود در ایران را به‌صورت آنلاین دنبال می‌کنند و یا بین ایران و ترکیه در رفت‌وآمد هستند. شمار دانشجویان ایرانی که در ترکیه درس می‌خوانند بخصوص در سال‌های اخیر و با افزایش هزینه‌های زندگی کمتر شده است. علیرغم تبلیغات در مورد سرمایه‌گذاری در املاک در ترکیه و علیرغم گزارش‌هایی که وضعیت خروج سرمایه از ایران به ترکیه را نگران‌کننده ارزیابی می‌کنند، این روش مهاجرت بر مبنای تجربه مهاجران از دریافت اقامت موقت در برابر یک سرمایه‌گذاری چند هزار دلاری، به‌مرور کم طرفدار شده است. بر اساس همین شواهد می‌تواند استدلال کرد ترکیه بیشتر برای مهاجران ایرانی یک اقامتگاه موقت است تا یک مقصد دائمی.

شاید تنها ویژگی مشترک اعضای دایاسپورای ایرانی ترکیه، عدم تمایل آن‌ها به یکی شدن با فضای فرهنگی «ترکی» باشد. به نظر می‌رسد برای اغلب اعضای این دایاسپورا حفظ فاصله در درجه اول اهمیت است که هم در مورد فرهنگ ترک و هم در مورد جماعت ایرانی صادق است. میل به گم‌شدن و گم‌بودن، ظاهراً جدی‌ترین میلی است که در فضای میان فردی جامعه دیاسپوریک ایرانی در ترکیه جریان دارد.

احساس در دسترس بودن که بسیاری از اعضای دایاسپورای ایرانی ترکیه به آن اشاره دارند، از غم غربت کم می‌کند اما آن را به‌تمامی از بین نمی‌برد. مهاجران به ترکیه بین دو احساس «در درون بودن» و «بیرون از سیطره فرهنگی مبدأ بودن» در رفت‌وآمد هستند و شاید این مشخصه اصلی جامعه دیاسپوریک ایرانی در استانبول باشد، این‌که بند نافش از جامعه مبدأ هنوز پاره نشده، گروهی از اعضای این جامعه در آرزوی پاره کردن این بند ناف و ناتوان از آن و گروه دیگر در آرزوی گره‌زدن این بند ناف و باز هم ناتوان از آن هستند.

منابع

- بودریار، ژان، (۲۰۰۴)، در سایه اکثریت‌های خاموش، ترجمه پیام یزدانجو، تهران نشر مرکز
- دریدا، ژاک، (۱۳۹۷) جهان‌وطنی و بخشایش، ترجمه امیر هوشنگ افتخاری‌راد، تهران نشر گام نو
- ذکایی، محمد سعید (۱۳۹۹) هنر انجام پژوهش کیفی از مسأله یابی تا نگارش، تهران نشر آگاه
- ذکایی محمد سعید، (۱۳۹۹) مطالعات فرهنگی دایاسپورا و جهان‌وطنی، **فصلنامه علوم اجتماعی**، سال بیست و هفتم شماره ۱ (پیاپی ۸۸)، صفحات ۱ تا ۲۴
- سعیدی، سعیده (۱۳۹۹)، بازنمایی وطن در میان ذهنیت مهاجران، رهیافتی علمی به دایاسپورای ایرانی، **فصلنامه علوم اجتماعی**، سال ۲۶، شماره ۷۸
- خزایی، طاهره، (۱۳۹۹)، ناهمگونی‌های ناهمگرای مهاجرت ایرانی و محدودیت‌های معنایی و نظری دایاسپورا را در مطالعه موردی ایرانیان مقیم فرانسه، **فصلنامه علوم اجتماعی**، شماره ۸۸ (بهار ۱۳۹۹)
- سعیدی، سعیده، (۱۳۹۸) بازنمایی وطن در میان ذهنیت مهاجران با تأکید بر دایاسپورای ایرانی، **فصلنامه علوم اجتماعی** شماره ۸۷
- دهقانی فیروزآبادی، (۱۳۹۶) سید جلال و سمیه بهرامی، ارزیابی تأثیر کنش‌های دیاسپوریک بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی دایاسپورای ایرانی مقیم ایالات متحده، **پژوهشنامه علوم سیاسی** سال دوازدهم شماره ۴ (پیاپی ۴۸) ۳۹ – ۶۸

- Axel, Brian Keith. 1996. Time and threat: Questioning the production of the diaspora as an object of study. *History and Anthropology* 9.4: 415–443.
- Baudrillard, J. (2004). *In the shadow of the silent majorities* (P. Yazdanju, Trans.). Markaz Publishing. (Original work published 1982). (In Persian)
- Baudrillard, Jean, *La transparence du mal essai sur les phénomènes extremes*, Galilée, 1990
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994
- Brubaker, Rogers. 2005. The “diaspora” diaspora. *Ethnic and Racial Studies* 28.1: 1–19.
- Clifford, James. 1994. Diasporas. *Current Anthropology* 9.3: 302–338.
- Cohen, Robin. 1997. *Global Diasporas: An introduction*. Seattle: Univ. of Washington Press.
- Davaei, P. (2015). *The purple tree*. Jahan-e Ketab Institute. (In Persian)
- Dehghani Firouzabadi, S. J., & Bahrami, S. (2017). Evaluating the impact of diasporic actions on foreign policy of Islamic Republic of Iran: Case study of Iranian diaspora in United States. *Political Science Research Journal*, 12(4), 39-68. (In Persian)
- Derrida, J. (2018). *Cosmopolitanism and forgiveness* (A. H. Eftekharirad, Trans.). Gamo No. (Original work published 2001). (In Persian)
- Dufoix, Stéphane. 2008. *Diasporas*. Translated by William Rodarmor. Berkeley: Univ. of California Press.
- Fakouhi, N., & Ebrahimi, M. (2009). Iranian scientific diaspora and its role in localization of social sciences in Iran. *Iranian Journal of Social Studies*, 3(1). (In Persian)

- Flick, U. (2011). *An introduction to qualitative research* (H. Jalili, Trans.). Ney Publishing. (Original work published 2006). (In Persian)
- Ghasemi Siyani, A. A. (2004). Cultural interactions of Iranian migrants with host societies. *National Studies Journal*, 5(2). [In Persian]
- Harrison, Faye V. 1988. Introduction: An African diaspora perspective for urban anthropology. *Urban Anthropology* 7.2-3: 111-141.
- Hebdige, Dick. *Subculture: the Meaning of Style*. London: Routledge, 1979
- Khazaei, T. (2020). Divergent heterogeneities of Iranian migration and semantic/theoretical limitations of diaspora: Case study of Iranians in France. *Social Sciences Quarterly*, (88), Spring 2020. (In Persian)
- Meskoob, S. (2011). *Days on the path*. Khavaran Publishing. (In Persian)
- Plummer, ken. (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*, London, sage.
- Rahmani, J. (2021). *Migration as a cause of civilizational collapse*. Anthropology and Culture Website. (In Persian)
- Saeidi, S. (2019). Representation of homeland in migrants' mentality with emphasis on Iranian diaspora. *Social Sciences Quarterly*, (87), Winter 2019. (In Persian)
- Saeidi, S. (2020). Representation of homeland in migrants' mentality: A scientific approach to Iranian diaspora. *Social Sciences Quarterly*, 26(78). (In Persian)
- Vertovec, Steven. 1997. Three meanings of "diaspora," exemplified among South Asian religions. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 6.3: 277-299.
- Yelvington, Kevin. 2001. The anthropology of Afro-Latin America and the Caribbean: Diasporic dimensions. *Annual Review of Anthropology* 30:227-260.
- Zokaei, M. S. (2020). Cultural studies, diaspora and cosmopolitanism. *Social Sciences Quarterly*, 27(1), 1-24. (In Persian)
- Zokaei, M. S. (2020). *The art of qualitative research: From problem identification to writing*. Agah Publishing. (In Persian)